

Medzilokálne kontakty obyvateľov Bajše¹

Jaroslav Čukan

Medzilokálne kontakty jednotlivých slovenských vojvodinských spoločenstiev sa podobajú, no v mnohom sú odlišné, neopakovateľné. Odrážajú konkrétne podmienky, geografickú a kultúrnu rozmanitosť. Na rozdiel od všetkých iných je Bajša v Báčke situovaná najsevernejšie, excentricky a najbližšie k hraniciam s Maďarskou republikou, čo je tiež jedným z dôvodov, že na území dnešného Srbska ide o najstaršie slovenské osídlenie. V rámci severojužného postupu kolonizácie Dolnej zeme vznikali na území Maďarska, Báčky, Slavónie aj Sriemu a Banátu príbuzenské a spoločenské kontakty, v ktorých nachádzame kolonizačnú genézu. Bajšanskí Slováci vstúpili do špecifických interetnických a konfesionalných lokálnych vzťahov a nevznikli tu podmienky ani potreba ďalšieho postupu časti komunity ako napríklad v prípade Pivnice alebo Starej Pazovy. Porovnávať možno aj členitosť terénu a podmienky k hospodáreniu. V Bajši sú tieto parametre iné ako v Padine, Slankamenských Vinohradoch, Erdevíku alebo v Lube. Chotár nie je v horskom teréne ani na úpätí hôr, nepretéká ním Dunaj, Tisa, Sáva ani iný väčší tok. V bezprostrednej blízkosti sa nenachádzalo také výrazné urbánne prostredie, aké bolo typické napríklad pre Boľovce, Starú Pazovu alebo Vojlovicu

¹ Príspevok je výsledkom riešenia projektu APVV-23-0358 Pracovná migrácia z Rumunska, Srbska a Ukrajiny na Slovensko a jej kultúrne a spoločenské dôsledky.

a ďalšie banátske dediny Belehrad (Pančevo) či pre Kysáč, Nový Sad. Nerozvinuli sa také špecializované druhy výroby predajných artiklov a zamestnaní, ktoré sú dodnes pre Starú Pazovu alebo Vojlovicu významné aj z hľadiska etnického. Počet členov, špecifické vzťahy medzi evanjelikmi a katolíkmi, zmeny vierovyznania na úrovni jednotlivcov aj rodín, národnostné a personálne vzťahy v evanjelickom cirkevnom zbore sú také, že nie je možné niekoľko raz v kalendárnom roku očakávať prijatie a odchody plných autobusov cirkvníkov na zborové návštevy v rámci Vojvodiny. Ak chceme medzilokálne vzťahy spoznať a pochopiť, na žiadne z týchto daností nemožno zabudnúť. V Bajši sú dôležité tiež osobitné etnické aj náboženské, ekonomické, príbuzenské a najrôznejšie súkromné aj inštitucionalizované kontexty, ktoré zasahujú do všetkých oblastí spôsobu života. Sú len ojedinelé, príležitostné alebo každodenné, týkajú sa jednotlivcov aj celých skupín. Závisia od socializácie a psychického usporiadania jednotlivca, postavenia človeka v rodine a lokálnom spoločenstve, od ekonomickej a politickej situácie a významných udalostí v procese historického vývoja na miestnej úrovni aj v najširších geopolitických súvislostiach.² Komasácia³, vývoj zdravotnej starostlivosti⁴, požiar domu kultúry⁵, výstavba domu smútku, pandémie covid, možnosti dopravy, postupný zánik remesiel, migrácie za prácou a za vzdelaním, zmena administratívno-správneho členenia, štátprávneho usporiadania aj štátnych hraníc⁶ a nespočítateľné množ-

² *Mala som sedem rokov, už som vedela plávať. V Bajši mali sme všetko – tanečnú sálu, lekára, obchody, cukráreň, knižnicu, bazén; každý mesiac bol jarmok, v pondelok a vo štvrtok plác. Kcem povedať – nemali sme dôvod chodiť preč z Bajši...* (žena 1959).

³ *Keď som bol chlapec, najmenej sto sálašov bolo v bajšanskom chotári. 1987 bola komasácia, sálaše zrušili. Teraz je jeden sálaš obývaný... V Bajši bolo osemnásť obchodov a osemnásť krčiem. Dalo sa tu kúpiť všetko a boli tu všetci remeselníci. Nebolo treba nikde chodiť. Teraz ani obchody, ani remeselníci, ani v Bajši a ani v Topoli* (muž 1955).

⁴ *Ja som Bajšan, ale už som sa narodil v Topole v nemocnici. Mama ma v roku 1957 neporodila doma v rodine ako ju jej mama. Iné priestory, cudzí ľudia, nemocničné jedlá, režim návštev... mne to bolo jedno, ale mama nebola so svojimi a cez okno nedýchala povetrie z nášho dvora.*

⁵ *Divadlo hrali deti aj dospelí do 80. rokov. Po maďarsky, po srbsky aj po slovensky. Po slovensky do Kysácu len s folklórom, sem Kysáčania s divadlom aj s folklórom. S nimi najviac stykov. V Petrovci nás nenávideli. Tam je inteligencia. My sme vzdialení sto kilometrov, oni nás považovali ako Maďarov...á, prišli nám Maďari!... Prišla vojna, pustili sem ubehlíkov z Líky, oni nedbali, založili otvorený oheň a dom kultúry zhorel. Zhorel dom kultúry a aktivita prestala...* (muž 1934).

⁶ *Za starej Juhoslávie bolo lepšie. Omladina sa vybrala do Laliti, Pivnice, Kysáča, Aradáča, boli sme v Petrovci... Vo Vojlovici len syn nás zobral autom, aby sme videli kraj, len sme prešli... Za tri platy sme si kúpili auto. Z Trstu kávu, farmerky, majica, do Maďarska fľašu koňaku, vegeta, čokoláda. Tam sme boli päť – sedem razy, predali sme v Subotici. Tanec tu bol každú nedelu vo vatrogasnom dome. Hrali muzikanti z Bajši. Aj do Topola peši, stopom. Mali sme autá, každý mal auto. Išlo sa aj do Belehradu, prešli sme celú Vojvodinu a aj s manželkou sme sa spoznali na tanci... (muž 1961). Iný informátor však povedal, že na tanec som nechodil nikde, len Bajša, Topola a Panonija* (muž 1960).

stvo iných faktorov ovplyvňujú pohyb obyvateľstva a kvalitu vzťahov, odhaľujú nové vertikálne, horizontálne a sociálne rozmery kultúry. Všetky sa podmieňujú, prelínajú, dopĺňajú, v čase menia významovú hierarchiu, no v konečnom dôsledku sú rovnako dôležité. No je tu ešte jeden významný faktor existencie kontaktov najmä so slovenskými spoločenstvami – geografická vzdialenosť. Medzi Báčskym Petrovcem, Kulpínom, Silbašom, respektíve medzi Pivnicou a Silbašom, sú niekoľkokilometrové vzdialenosti, Bajša je od nich vzdialená 45 – 60 kilometrov.⁷ Aj cestná sieť a možnosti verejnej dopravy spôsobujú menšiu intenzitu aj početnosť návštev, ktoré sú základným predpokladom vzájomného spoznávania sa. Je pocho-piteľné, že sa tu nevyprofilovali a neexistujú vo všeobecnosti zdieľané hodnotenia, charakteristiky príslušníkov iných dedín ako okolo Pivnice, Báčskeho Petrovca či v Banáte, ktoré poukazujú na podobnosti aj rozdielnosti, ale v konečnom dôsledku vyvolávajú pocit vzájomnosti. Kultúrna výmena bohatej divadelnej alebo folklórnej produkcie zviditeľňuje aktérov aj celé lokálne spoločenstvá a pomáha budovať prestíž v rámci minority aj vo vzťahu k majorite aj iným národnostným menšinám. V Bajši absentujú medzilokálne kultúrne kontakty, znamenajúce stratu širšieho vedomia spoločnej – nadlokálnej etnokultúrnej príslušnosti. Bajšanský multikulturalizmus prospieva občianskej spoločnosti, no oslabuje, stiera chápanie polarizácie MY/ONI na etnickom princípe v širšom priestorovom kontexte, spôsobuje postupný zánik etnickej identity či vedomia etnického pôvodu najmenej početnej skupiny členov lokálneho spoločenstva. Tieto etnické parametre malej skupiny sú prirodzenou akulturáciou nahradzované lokálnou multietnickou identitou, respektíve príklonom ku kultúre, jazyku a identite počtom a štátovým postavením dominantnejších skupín (Maďarov a Srbov). Vzhľadom na pokročilé asimilačné tendencie je v takýchto súvislostiach v súčasnosti potrebné korigovať termín *kultúrne tradície Slovákov v Bajši*, lebo prilihavejšie je hovoriť o synkretickej či multietnickej kultúre bajšanských Slovákov.

V porovnaní s prípravou monografií spomenutých aj viacerých iných slovenských enkláv a diaspór je tu ešte jeden moment – sotva možno identifikovať, adekvátne charakterizovať a hodnotiť akékoľvek kultúrne javy, týka sa to aj medzilokálnych kontaktov, bez primeraného archívneho bádania (vrátane rodinných archívov) a dostatočného terénneho výskumu s potrebným počtom informátorov. Dva niekoľkodňové kolektívne pobyty v jednom ročnom období sú aj pre jazykovú bariéru, napriek ochote, veku, profesii a sociálnemu postaveniu miestnych

⁷ Cestovať z Bajše do Kysáča znamená dostať sa do B. Topole a vlakom najskôr do Nového Sadu, a prestúpiť na Kysáč. Nie je to len 60 kilometrov a jedna hodina, ale naozaj sto, ako hovoria Bajšania.

Na výskume v Bajši (Čukan 2024)

Na výskume v Bajši (Čukan 2024)

V evanjelickom kostole s pani farárkou Martou Dolinskou (Čukan 2024)

obyvateľov objektívne nedostatočné. Pri spracovávaní materiálu zostalo veľa otázok nezodpovedaných. Iným problémom je absencia potrebných údajov súvisiacich s organizovaním pravidelných i príležitostných aktivít v kalendárnom roku, napríklad podujatia Priadky v poslednú februárovú sobotu, predstavení ochotníckeho divadla, folklórnej skupiny či iných foriem kultúrnej činnosti, foriem a obsahu významných rodinných udalostí; neexistujú, alebo len v takom rozsahu a termínoch, že táto časť kultúrneho dedičstva a s ním súvisiace medzilokálne kontakty nie sú zdokumentované písomne ani vizuálne. Najmä vzhľadom na počet vhodných respondentov sa to týka aj priateľských a príbuzenských kontaktov s príbuznými a rodákmi v Austrálii, Amerike a v západnej Európe.

Na ľavej strane cesty do Panonije sú v Bajši tri kostoly: najskôr pri odbočke do Báčskej Topole rímskokatolícky, v strede obce pravoslávny a napokon evanjelický. Srbi sú pravoslávni, obyvatelia maďarskej národnosti prevažne rímskokatolíci⁸ a Slováci evanjelici. Vzhľadom na tri storočia etnickej a konfesionálnej koexistencie je nemožné zvonku vymedziť jednoznačné hranice medzi Maďarmi a Slovákmi, evanjelikmi a katolíkmi; problémy sú však v mnohých prípadoch aj s osobnou sebaidentifikáciou. K zmiešaným manželstvám dochádza dokonca medzi všetkými náboženstvami a národnosťami. V slovenčine komunikujú pomerne zriedka len niekoľkí starší jednotlivci. V rodinách a na verejnosti používajú Slováci a Maďari vo vzájomnom styku maďarčinu, so Srbmi spravidla srbčinu ako jazyk majoritného národa. Platí to aj o úradnom styku, činnosti spolkov a inštitúcií.

Slovenský evanjelický a. v. cirkevný zbor má spoločný kostol a priestory fary s maďarskými evanjelikmi. Na Služby Božie v slovenskom jazyku prichádzajú 1. nedelu v mesiaci Bajšania aj niekoľkí evanjelici z Báčskej Topole. Počet prítomných sa pohybuje okolo 5 – 6, na službách v maďarskom jazyku trikrát viac. Bohoslužby na výročné sviatky sú dvojazyčné, z 570 duší prichádza okolo 150. Zmienky o evanjelikoch-Slovákoch sú zo začiatku 20. rokov 18. storočia, oficiálne cirkevné matriky sú vedené od roku 1785. Zborová farárka preferuje maďarský jazyk. Nepripieva napríklad ani do Ročenky Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v Srbsku. Na rozdiel od iných zborov nám tak chýbajú informácie o konkrétnych cirkevných aktivitách vrátane kontaktov v rámci Vojvodiny.

Každoročne je krstených a konfirmovaných 6 – 7 detí, týchto významných rodinných udalostí sa zúčastňujú najmä Bajšania, evanjelici zo Srbobranu,

⁸ Sklabinská, Mosnáková (2013:76) podľa A. Vereša a podobne aj Vojnicová-Feldyová (2017:53) píšú, že už v roku 1720 boli Slováci evanjelici a Maďari kalvíni. V súčasnosti je počet príslušníkov kalvínskeho vierovyznania zanedbateľný a táto konfesia nie je vo všeobecnosti spomínaná a zviditeľňovaná.

Senty a blízki príbuzní z rôznych častí Vojvodiny aj žijúci v zahraničí. Platí to tiež o pohreboch. Farárka Marta Dolinská (1953) pochováva napríklad aj v Lipári a Báčskej Topole.

V roku 1986 bol postavený dom smútku – *kapela* a odrazu sa výrazne zmenili pohrebné obyčajové tradície. Kým sa pochovávalo z *domu*, do rodiny pozostalých – k mŕtvemu prichádzali Bajšania aj príbuzní a známi z okolitých dedín spievať – *na bdenie*. Bola to významná udalosť v rodine a príbuzenstve, susedskej skupine a prekračovala rozmery lokálneho spoločenstva. Spevná a rozprávačská príležitosť umožňovala opakovať a zachovávať rodinnú genealógiu a vedomie pôvodu. Do pandémie covidu sa posedenie a spievanie pri mŕtvom konalo v dome smútku. Do roku 2019 sa schádzalo približne 20 žien, farárka sa na spievaní zúčastňovala len pri úmrtí zborového dozorca alebo presbyterov. Pandémia tradíciu prerušila. V súčasnosti sa už žiadne spievanie ani modlenie nekoná, po štyroch desaťročiach už nikto nedokáže zaspievať slovenskú pohrebnú pieseň.⁹ Podľa srbského, pravoslávneho vzoru existuje len *vyrostaň* – prídu príbuzní, susedia, známi, poprajú pozostalým sústrasť, podajú ruku, vypijú kávičku alebo pálenko. Truhly vyrábal miestny stolár. Naposledy to bol Jozef Ličko J(†1986) so synom Lacikom (†2004).¹⁰ Teraz objednáva miestna pohrebná služba truhly v Báčskej Topole. Čierny pohrebný *koč* bol v dedine používaný do začiatku umiestňovania mŕtveho v dome smútku. Len stručnú odobierku píše niekto z príbuzných na fare s pani farárkou. Podľa želaní pozostalých, s prihliadnutím na účastníkov pohrebu a príbuzenstvo, ju číta v maďarskom, srbskom alebo donedávna v slovenskom jazyku. Po pohrebe pôvodne povolali rodinu domov na koláče. Slovo *kar* je dnes v Bajši neznáme, nič podobné sa nekoná. Len pravoslávni majú doteraz po pohrebe hostinu *dáču* – zarezú prasa, ovcu, navaria polievku, upečú mäso. Zúčastňuje sa jej každý, kto príde, bez rozdielu náboženskej alebo lokálnej príslušnosti. Vo vedľajšej dedine Tomislavci chodí jeden sused alebo známy pozostalej rodiny po dedine, zbiera na pohrebnú hostinu pálenku, mäso, vyberá peniaze. Srbi tam robia *dáču* alebo aj svadobné hostiny v sále pre 200 ľudí a skúsenosti s nimi majú napríklad aj tí Bajšania, ktorí sa zúčastnili pohrebu svojho priateľa, spolupracovníka.

⁹ *Na pohreb sem prichádzajú najviac z Bajši aj z Topoli. Ja som bol na pohreb v Topoli manželkinmu bratovi. Manželka je evanjelička, brat bol najstarší – katolík, Maďar... V Topoli som sa učiv aj robiv som v Topoli vo fabrike zeleznej, tu sa nedalo zamestnať. Deti na ulici srbsky aj maďarsky, v Topoli nikdy sme sa po slovensky nezahovárali. Nevedev som, kto je Slovák (muž 1955).*

¹⁰ Ličko starý nebol chorý, ale truhlu mal pre seba na paláši (muž 1957).

Ruženka a Šanika Szuhankovci pri príprave jedla pre hostí na dvore maďarského etnodomu (Čukan 2024)

Rozhovor vo dvore maďarského etnodomu (Čukan 2024)

Ruženka Szuhanko a Nada Tot-Isasegi pri príprave jedla pre hosti vo dvore maďarského etnodomu (Čukan 2024)

U Spišiakov (Čukan 2024)

Sobáše sú najčastejšie medzi evanjelikmi z Bajše a Báčskej Topole (manželskí partneri, nielen evanjelici, sú aj z obcí Pivnica, Kysáč, Lalíť, Gunaroš, Pančevo, Senta, Telečka, Idoš, Stará Moravica, Ostojićevo, Nový Sad, Osijek)¹¹. Na čisto slovenský sobáš sa už ľudia nepamätajú. Všetky svadby v Bajši sú rovnaké – katolícke, pravoslávne, evanjelické, respektíve maďarské, slovenské aj srbské. Vzhľadom na miešané manželstvá idú do niektorého z kostolov všetci príbuzní, susedia, známi – domáci aj z iných lokalít. Po sobáši idú pozvaní hostia do reštaurácie, svadobné tradície okrem ohlášok už neexistujú.

Medzilokálne kontakty s príslušníkmi slovenských spoločenstiev plnia významnú rolu v zachovávaní a posilňovaní etnickej identity. Dôležitým etnodiferenciačným faktorom sú najmä pre všetky generácie multikultúrnych Bajšanov s vedomím slovenského etnického pôvodu. Dôvody na medzilokálne kontakty môžu byť rôzne – návšteva kultúrneho podujatia, bydlisko rodáka, spolupracovníka alebo spolužiaka niektorého rodinného príslušníka.¹² V rámci Vojvodiny sú v posledných rokoch orientované takmer výlučne na Báčku.

Posledná sobota vo februári je každý rok rezervovaná na organizovanie podujatia Priadky. Pravidelnými účastníkmi sú lalitské deti s Marianou Šimekovou. Ich kroje sú považované za najkrajšie. Zúčastňujú sa aj Kysáč, Padina či Petrovec. Do Kulpína¹³ odchádzajú Bajšania na *manifestáciu klbásy a vína* a tiež na *klbasiádu* do Kysáča. V Báčskej Palanke sa každoročne koná stretnutie slovenskej mládeže. K podobnej dvadsaťročnej spolupráci Miestneho odboru Matice

¹¹ *Otec sa narodil v Bajši, mama je katolíčka z Osijeka. Nemala to až také ťažké, lebo tu sa hovorí aj po srbsky. Ale sa prispôbila a hovorí po evanjelicky... Na konfirmačnú prípravu dochádza v roku 2024 jeden chlapec zo Senty, vydala sa mu tam mama... Ak je napríklad jeden z manželských partnerov z Pivnice, príbuzní sú aj v Šíde, Erdevíku alebo v Bijeljine v Bosne a Hercegovine, kde kolonizácia z Pivnice smerovala... V Erdevíku bola Čázarova rodina, z Binguli ujčinka Julka. V Iloku sme sa zastavili, rodinu sme nemali. Mama zomrela 1996, bola vojna, potom už ani raz... (muž 1952). Z matinej strany šuster Dobrík Adam mali rodinu v Selenči. Narodený bol asi 1840. Boli sme tam u strýka, volali sa Dobríkovci. Mal som päť – šesť rokov, potom sme to nedržali (muž 1955). Otec ani mama nemali nikoho, boli len jeden. Manžel bol Slavóneč, pravoslávce z Líky od Plitvic. Dcéra Ludmila býva tu desať domov, syn Danilo sa oženil s Bunevkou zo Sobotici. Prídu aj dva ráz mesačne aj ja tam. Oni aj deti sa pravoslávci. Teta Ana zo sálaša mala sestru v Ostojićeve, jej manžel bol z Bajši. Tety Any dcéra žije v Kysáci, bola som tam pred päťdesiat rokma, potom už nikdy... Na hroby len v Bajši. Deda z matinej strany je v Petrovci – tam riedko. Z Petrovca ujko žili blízko Sydneja, keď prišli do Petrovca, prišli sem (žena 1959).*

¹² *Ja v Aradáci som bol aj v Kovačici. Otcov bratranec Senohradský bol gynekológ v Kovačici, v Aradáci sme boli pozrieť meškárky. Nikoho sme nepoznali, len sme poznali pána farára Valáška. Rodom bol z Pivnice, bol v Bajši aj v Aradáci... Vo Vojlovici sestra mala priateľku, to povedali Pančevo štyri. A raz som bol v Slankamenských Vinohradoch, dcéra tam má priateľku... (muž 1952).*

¹³ *Ku kontaktom Bajše a Kulpína prispievajú rodinné väzby učiteľa a kantora Emila Klobušického, ktorý sa oženil s Bajšankou Mariškou Dobříkovou.*

slovenskej a k vzájomným medzinárodným výmenám dochádza aj v rámci športových kontaktov Rožňavy a obce Báčska Topoľa, do ktorej sa zapájajú Kelebia a Tar. Evanjelická cirkev aj Spolok žien majú príležitostné kontakty s Lučencom, Etnozdruženie, Slovenské kultúrne centrum v Bajši a niektorí jednotlivci z radov hasičov, folkloristov a MO MS predávajú ručné práce napríklad aj na jarmoku v Starej Lubovni. Bajša nemá tanečníkov, no najmä slovenskí Bajšania sú pravidelnými účastníkmi Slovenských národných slávností v Báčskom Petrovci, na folklórnych festivaloch Tancuj, tancuj v Hložanoch a Zlatá brána v Kysáči si stavajú stánok a predávajú svoje výrobky. Ak sú pozvaní, navštevujú aj Festival divadelných inscenácií dolnozemskej autorov DIDA v Pivnici. V pamäti obyvateľov je recipročná návšteva folkloristov a divadelných ochotníkov s Bánovcami nad Bebravou, kde Bajšania odohrali predstavenie Zlá žena.

Na náboženstvo a na konfirmačnú prípravu dochádzajú deti z okolia do Bajše, Služby Božie príležitostne navštevovali aj cirkevníci z obce Krivaja. Situácia sa rýchlo mení s aktuálnym stavom medzilokálnych manželstiev, so zmenou postojov, hodnotových orientácií a interpersonálnych vzťahov v rodinách. Ženy v manželstve so Srbmi sa v iných lokálnych spoločenstvách stretávajú s rôznym stupňom náboženskej tolerancie. S praktizovaním viery súvisí aj obyčajová kultúra a tradičná gastronómia. Etnická príslušnosť, jazyk a náboženstvo však nie sú v Bajši ani v okolitých dedinách a mestách dôležitejšou témou na diskusiu v rodine, príbuzenstve, susedskej skupine či v rámci inštitúcií.¹⁴ Mnohí obyvatelia sa neodvolávajú na etnickú príslušnosť, ale na vedomie pôvodu predkov a svoje.

Cirkevný zbor má príležitostné kontakty s mnohými zbornami vo Vojvodine. Na Slovensku, v Maďarsku, Chorvátsku a v Rumunsku oficiálne partnerstvo na tejto úrovni nevidujeme. Kontakty sú len v rámci príbuzenstva a záujmov jednotlivcov.¹⁵ Zborové návštevy závisia od iniciatívy a kontaktov farárov,

¹⁴ *Otec sa sem prístahoval od Splitu. Je Srbín, majka Slováčka. Ja som Srbín – nie čo cítim, ale ako ma zapísali (muž 1957), Nevieim, či som ja pokrstená. Moji rodičia nechodili do kostela. Ak som ja krstená, tak ma zobrali teta Ana zo sálaša. Ani neviem, nikto mi to nikdy nepovedal... Miešané manželstvá – slávime všetky sviatky. Ale sú prípady – v svojom dome sa nebudú sláviť žiadne iné sviatky. Nič zlé, ale nie! ...Všetko je pomiešané. V rodine Bunevci, Crnogorci, Srbi, Slováci, Maďari...zatko ruské, maďarské, nemecké korene... (žena 1959).*

¹⁵ Niektorí jednotlivci spomínajú účasť na cirkevných slávnostiach v Lučenci (2011) alebo v Prahe na slávnosti pri príležitosti výročia Martina Luthera (2017). Spravidla sa spájajú záujmy Bajšanov ako členov cirkvi, MO MS, spolku žien, folkloristov, hasičov, záujemcov o predaj drobných výrobkov na jarmokoch. Pamätajú sa aj na návštevy cirkevných zborov v Kulpíne a v Báčskom Petrovci niekedy po roku 2010. *Na Pamiatku reformácie v roku 2017 sme spolu išli evanjelická cirkev Bajša, Vrbac, Kula, Subotica spolu do Vittenbergu. Spolu sme tam spali, spolu sme boli aj na službách...Daniela Ďurašová s farárom Feldym z Pazovy máme spolu projekty dva – tri razy chodíme do Padiny, do Kovačice – robíme spolu projekty cez mimovládne organizácie (muž 1951).*

Na poslednom bajšanskom sálaši (Čukan 2024)

V Bečkeiovej a Dobříkovej páleníci (Čukan 2024)

Zasadnutie vinárskeho a ovocinárskeho spolku Kadarka (Čukan 2024)

Alžbeta Dévits - obyvateľka posledného bajšanského sálaša (Čukan 2024)

uskutočňujú sa raz – dva razy ročne. Pani farárka a zástupcovia cirkevného zboru obyčajne odchádzajú na jednom – dvoch autách. Napríklad začiatkom októbra 2024 sa bajšanskí evanjelici zúčastnili slávnostných služieb Božích pri príležitosti výročia posvätenia chrámu v Slankamenských Vinohradoch.¹⁶ Na oslave 200. výročia posvätenia chrámu v Bajši v roku 2023 neprišli hostia zo žiadneho cirkevného zboru, zúčastnil sa jej len pán biskup a senior.

Evanjelická a. v. cirkev má dobré vzťahy s Miestnym spoločenstvom, jeho predseda je dozorcom cirkevného zboru. Cirkevní funkcionári používajú prevažne maďarčinu. Misijná slávnosť sa koná v zasadacej miestnosti Miestneho spoločenstva alebo na farskom dvore. Pri príležitosti posvätenia novej fary v roku 1989 sa slávnosti zúčastnil biskup, farári a štyria zástupcovia zo všetkých cirkevných zborov. Na hostinu podarovali domáci cirkevníci tri svine.

Detské evanjelické tábory sa už pravidelne nekonajú vo Feketići, ale striedavo v rôznych cirkevných zboroch.¹⁷ Od pandémie covidu je táto aktivita utlmená a v Bajši pozastavená.

Na činnosti Oltárneho krúžku žien evanjelickej a. v. cirkvi sa zúčastňujú len ženy z Bajše. Vo štvrtok si organizujú *čajánky*, ktoré sú pravidelné a početnejšie navštevované v zimných mesiacoch. Prichádza na ne tiež niekoľko mužov. V rámci výkladu biblie sledujú aj video.

Súčasťou religiózne zameraných medzilokálnych kontaktov sú návštevy hrobov, vencová a kvetinová výzdoba, zapalovanie sviečok pri príležitosti Pamiatky zosnulých. Každý prináša hlavne *halotošvirág*, čo má doma. Sviatky sa týkajú v podstate obyvateľov všetkých vierovyznaní a náboženských spoločenstiev.¹⁸ Bajšania odchádzajú na hroby svojich príbuzných do širokého okolia, do Bajše prichádzajú deti s rodinami uctiť si pamiatku najmä rodičov a starých rodičov z dedín a miest, s ktorými sa uskutočňujú sobáše. Každá rodina má okruh príbuzenstva iný (z aspektu lokálneho, etnického aj konfesijného), obyčajne

¹⁶ Do Slankamenských Vinohradov dochádza pán farár Feldy zo Starej Pazovy. Októbrovú návštevu v tomto prípade zorganizovala namiesto farára predčitateľka.

¹⁷ *Tábory boli vo Feketići, nosil som tam aj moje deti pred konfirmáciou. Tam boli v tábore celý týždeň, kým boli konfirmandi, a boli aj z druhých dedín* (muž 1955).

¹⁸ V prevažnej väčšine vojvodinských, no aj slovenských enkláv a diaspór v Rumunsku existuje aj viac náboženských spoločenstiev, napríklad nazaréni – sobotári, baptisti. Spravidla nefungujú na slovenskom etnickom princípe a viackrát sme zistili, že oslabujú kultúrnu činnosť a negatívne pôsobia pri zachovávaní slovenského jazyka. *Tu boli sobotári aj nazaréni, teraz ide jeden človek nazarén do Nového Sadu. V Moravici sa aj nazaréni aj baptisti, tu nikto* (muž 1955).

najčastejšie spomínaná je Bácska Topoľa, Crvenka či Gunaroš,¹⁹ od čoho závisí aj intenzita kontaktov. Okrem hlavného cieľa, ktorým je cintorín, sa konajú aj rodinné návštevy. Je to jeden z termínov v kalendárnom roku, keď sa snažia prísť príbuzní zo zahraničia. Kvetinová a vencová výzdoba hrobov a zapalovanie sviečok bolo ešte pred niekoľkými rokmi záležitosťou pravoslávnych a rímskokatolíckych veriacich, no vzhľadom na navrstvovanie miešaných manželstiev sa stali všeobecne rozšíreným javom vo všetkých častiach cintorína rovnako ako výskyt slovenských aj maďarských priezvisk.

Pravidelným termínom stretnutí obyvateľov Bajše s príbuznými a priateľmi zo širokého okolia je júnový *Deň dediny*, no hlavne *búčuv/búčú*.²⁰ Búčú sa koná 15. augusta, pričom na druhú augustovú nedeľu zase pripadá oslava *Dňa električky*. Deti so svojimi rodinami sa snažia prísť domov. Spravidla každý žije na inom mieste a z rôznych miest majú aj manželských partnerov. Je takmer nemožné vypracovať model medzilokálnych kontaktov a ich najrôznejších súvislostí, ktorý by bol platný pre všetky príbuzenské skupiny už aj preto, že každá obec *búčuv/búčú* nemá.²¹

Dôležitou inštitúciou, ktorá ovplyvňuje medzilokálne stretávanie a akulturáciu obyvateľov rôznych etnických/kultúrnych/jazykových/konfesionálnych parametrov, je škola. Podľa informátora (muž 1961) bol medzi štyrmi poslednými žiakmi, ktorí skončili 4. ročník základnej školy v slovenskom jazyku. Od roku

¹⁹ *Starý otec Mendán nevedia, odkiaľ zo Slovenska prišli, mama je Maďarka z Telečky. Vydala som sa za Srba, syn je pravoslávny. V Londýne je konobar. Príde raz – dva razy domov na sviatky. Jeho manželka je Srbka z Pančeva. Do Pančeva nejdem, vnuci prídu sem v lete, ideme spolu na more. Ale už som bola tam u nich...Na Slovensku nemám rodinu, len mám sesternicu v Kysáci. V Nemecku je otcovej sestry syn. Kým žil ocko, prišli naveky k nám... Brat má manželku z Topole, dcéru Sofiu má v maďarskej evanjelickej cirkvi v Rumunsku, hore pri ukrajinskej hranici. Zata má tiež farára, Maďara. Syn Tomáš mu žije v Dánsku, má dcéru a dvoch synov...* (žena 1955).

²⁰ Tento termín je v Bajši všeobecne používaný, hoci Slováci tvrdia, že je maďarský a slovenský názov je *kirvaj/kirbaj*.

²¹ V Banáte je všeobecne známy termín *kirvaja* vo Vojlovici, Jánošíku, Hajdušici, Aradáci, Kovačici, Padine a Bielom Blate. Slováci sú pospájaní príbuzenskými väzbami a k tejto príležitosti sa viažu bohaté kultúrne a cirkevné aktivity a bohaté medzilokálne kontakty, očakávané príslušníkmi všetkých generácií. *Dcéra v Topoli má manžela z Topole, rodom z Nemecka, z Hamburgu, rodičia tam robili. Jej deti len maďarsky a srbsky. Donesú ich na víkend, sme spolu stále. Na búčuv dcéra s deťmi a zatko prídu na obed. Druhá dcéra je v Nemecku, manželka má z Moravice. Na búčuv kombinujú to tak, že prídu komplet. Majú Adamka, ten len nemecky. Do Nemecka berú si kvasené uhorky, čevapy, klbásu, pálenko, lekvár slivkový aj barackový... a my tu doma bonboniéru, kávu, kvety.. Tu je búčú druhý augustový týždeň, Idoš má týždeň driov, prvá nedeľa. Idú ľudia do hostiny...* (muž 1955). *Z Gunarošu prišli na búčú, tam búčú nemali. Išli sme do hostiny, keď si otec zmysleli. (Ruženka) Mama sa z Telečky. Tam na búčuv s koňma sme išli, aj bicykel. Kúpili sme cukrík, krumpľový cukor...* (muž 1961)

U Ota Mendana (Čukan 2024)

Hostia na stretnutí majiteľov etnodomov (Čukan 2024)

Zo stretnutia majiteľov etnodomov v sále miestneho spoločenstva (Čukan 2024)

Po Službách Božích v Bajši
(Pap 2024)

1971 sa v bajšanskej škole učia v srbskom a maďarskom jazyku a v prípade záujmu majú žiaci jednu hodinu slovenčiny týždenne. Deti narodené do polovice 50. rokov mali možnosť zapájať sa do činnosti žiackeho folklórneho aj divadelného súboru, ktoré viedla pani učiteľka Kollárová.²² Organizovala aj príchody a predstavenia folkloristov a ochotníckych divadelníkov z iných dedín Vojvodiny. Teraz neexistuje kultúrny a umelecký spolok ani spomenuté záujmové kultúrne aktivity na slovenskom etnickom princípe.²³ V miestnej škole sa učia žiaci z Bajše a do 5. – 8. ročníka dochádzajú aj deti z Panonije. Žijú tam väčšinou Srbi a Maďari, prevažuje pravoslávne vierovyznanie a vo vzájomnej komunikácii prevláda srbčina. Školská dochádzka znamená kontakty detí v úvodných stupňoch socializácie, ktorá pokračuje ešte v širšom medzilokálnom priestore väčšinou na stredných školách v Báčskej Topole (približne 70 %), v Novom Sade aj v iných mestách (napríklad Zrenjanin, Subotica).²⁴ Na Slovensku neštudujú na žiadnom stupni školskej dochádzky a Bajšania tam ani nepracujú.

K medzilokálnym kontaktom, ku ktorým dochádza kvôli ekonomickým záujmom, patrí v mnohých slovenských spoločenstvách vzájomná príbuzenská výpomoc. Vzhľadom na polohu Bajše k iným vojvodinským Slovákom

²² *Jožka Kollár išiel do gymnázia do Petrovca. Tam sa upoznali rodom s Petrovčankou a tu bola potom učiteľka Labátová Ana... (muž 1952).*

²³ Miestny odbor MS organizoval v októbri 2024 stretnutie zástupcov *etnodomov*. Pri otvorení Slovenského domu prišli napríklad zástupcovia z Lalite a Kysáča. Absenciu kultúrneho spolku nahrádza a podporuje Miestne spoločenstvo aj niektoré spolky, napríklad Kadarka z boku – *kto môže, pri manifestáciách pomôže.*

²⁴ Napríklad Eva Naďová absolvovala stredoškolské štúdium v odbore zdravotná sestra v Zrenjanine. Vysokoškolské štúdium veterinárstva ukončila v Sarajeve. Počas štúdia v Zrenjanine sa skamarátila so Zuzanou Uhrinovou z Aradáča. Aj po desiatkach rokov si pravidelne telefonujú. Bývalí spolužiaci sa stretávajú aj v rámci činnosti Spolku vinárov Kadarka – na pravidelných schôdzkach aj na podujatiach (1. sobota v auguste je oslava kadarky spojená so súťažou vo varení guláša; spolkovej činnosti v Spolku vinárov Kadarka sa v Bajši ako centre pravidelne alebo príležitostne zúčastňuje okolo 30 – 40 členov, napríklad Kelebia, Kljajitevo, Crvenka, Feketić, Banatski Idoš, Sremski Karlovci, Horgoš, Aradáč, Kulpín, Mužla, Orlovat, Vlasotinca, Stará Moravica, Paraćin; na sv. Dimitrija oslavuje Rád vínnych rytierov prijímaním nových členov; v marci je súťaž kvality vína), lovcov (členovia sú aj z Panonije, oficiálne kontakty udržiavajú so Slankamenom aj s Rožňavou), chovateľov psov, holubov (Klub Panonija má sídlo v B. Topole, ale aj v Bajši, chovateľská výstava sa koná v Sombore), členov futbalového oddielu so súťažným kalendárom a s priateľskými zápasmi s klubmi z celej Báčky. Potrebné je pripomenúť veľkú variabilitu kontaktov a vzťahov v rámci obce aj s okolím – otec so synmi sú napríklad poľovníci aj vinári a hrajú basketbal za veteránov, niekto sa venuje záhrade, vnúčatám, nie je v žiadnom spolku a nechodí ani na futbal. Prevažná väčšina obyvateľov nemá žiadne kontakty so Slovenskom a nikdy na Slovensku nebola. Niektorí jednotlivci navštívili ako poľnohospodári, poľovníci alebo basketbalisti viackrát Bratislavu, Zvolen, Nitru, Lučenec, Rožňavu, Starú Lubovňu a prijímajú odtiaľ recipročné návštevy.

a minimálne príbuzenské vzťahy na etnickom princípe tento jav v súčasnosti prakticky neregistrujeme. Spomenúť však možno dochádzanie do zamestnania a rôzne trhovnicke aktivity.²⁵ Na veľkostatky prichádzali na sezónne poľnohospodárske práce – okopávanie a ručné kosenie z okolitých dedín Malý Idoš, Báčska Toopola, Oreškovič, Lipár. Do privatizácie v 90. rokoch 20. storočia v obci existovala zadruga, kde tiež dochádzali do práce aj z okolitých dedín.

Ako chlapec s rodičmi sme išli všetko kúpiť do Topole. Tam boli väčšie obchody. Kupatilo, majica, cipele. (muž 1955).

Okrem trhov a jarmokov respondenti spomenuli predaj poľnohospodárskych komodít v rámci súkromných osôb alebo zadrug, návštevy remeselníkov, drobných výrobcov či bajšianskej pálenice.

Niekoľko desiatok Bajšanov dochádza pracovať do Báčskej Topole na bitúnky – *svinský aj pilecí*, montujú bicykle, kuchynské náradie a nábytok. Autobusy premávajú redšie ako pred 20 – 30 rokmi, v súčasnosti prevláda súkromná doprava a autobus vozí pravidelne tých, *čo robia na klanici*.

Trhovnicke aktivity sú v porovnaní s dedinami v blízkosti Belehradu či Nového Sadu rozsahom a formami na zanedbateľnej úrovni. Okrem medzikáľných kontaktov tam znamenajú aj špecifické druhy výroby, predaja (rezance, mäsové a mliečne výrobky, chov hydiny, pestovanie kvetov) a zamestnania (vydaté ženy aj dievky slúžili v mestských domácnostiach). V Bajši je vo štvrtok malý *pjac*, málo zeleniny a kvety predáva 7 – 10 drobných pestovateľov. Bajšania chodia kupovať zemiaky, zeleninu, kapustu, uhorky, no aj syr, mäso, vajcia, orechy, med na podstatne väčší *plac* do Báčskej Topole, koná sa vždy v utorok a v sobotu. Stretávajú sa tam s príbuznými a známymi zo širokého

Druhú nedeľu v mesiaci sa v B. Topole pravidelne koná jarmok – *vášar*. V jednej časti možno kúpiť potreby do hospodárskeho dvora – *lojtry*, nábytok, *koče*, kolesá, súčiastky do strojov, ale aj oblečenie, obuv, *handrovky*. V druhej časti sa predáva dobytok a kone, hydina, zajace, holuby, papagáje. Jarmok uspokojí aj záujemcov o ovocné stromy a okrasné dreviny, kvety, ovocie a zeleninu. Predajcovia a kupujúci prichádzajú aj z Nového Sadu, Petrovca, Aradáča. Bajšania navštevujú každý mesiac jarmoky v Subotici, 24. februára na Mateja je tam prvý jarmok v kalendárnom roku. Do koča dali slamu, poviažali kačice, morky – krídla a nohy, brali vajcia a čo sa dalo speňažiť. Známe sú jarmoky v Sente či každého tretieho v mesiaci v Rume v Srieme. Tento jarmok sa konáva

²⁵ *Naši starí prišli do Senca, keď sa Turci začali potáhať. Boli Sokol. Keď dopestovali junce, ovce, predali hajčiarom, tí hnali do Viedne. Keď nebol Maďar, predal o desať – pätnásť percent menej. Tak prapradedík zmenili na na Sakál, aby lepšie predali. Ale zadržali reč... (muž 1952).*

Cintorín po sviatku Pamiatka zosnulých (Čukan 2024)

TU OTPOČIVAJU
JAN BURČIAR
1880-1964
JULIANA
BURČIAROVÁ
ROĎ LALUJOVÁ
1881-1965

MENCYAN SANDOR

1936

od čias Márie Terézie a dochádzajú tam aj zo Srbska, ak majú potrebu niečo predať alebo kúpiť.²⁶ Ak počuť slovenčinu, navzájom sa zdravia: *Dobry deň, Slováci*.²⁷ Týka sa to napríklad aj výstavy psov. Príležitostné návštevy jarmokov sú v širokom okolí, často sa odvíjajú od príbuzenských väzieb. Ak príslušníci najstaršej generácie postupne zomierajú, pôvodné kontakty sa oslabujú a jarmoky prestávajú byť dlho očakávanou a navštevovanou udalosťou.²⁸

Starý Andráš predával sódu po bajšianskych krčmách približne do polovice 70. rokov. Do roku 1944 vozil na štyroch pároch koní do Bajše pivo z Apatínu. Traktoristi zo zadrugy aj súkromníci vozili napríklad cirok do Kulpína, žito, kukuricu aj cirok do Báčskeho Petrovca, na spiatocnej ceste mali naloženú papriku. V Bajši boli majstri mnohých remesiel, vyrábali a zabezpečovali služby pre obyvateľov dediny. Mlyn a *tehláreň* mali Andráš Očenáš²⁹, kováči boli Lajoš Petráš a Jánoš Mendan, majster Ďurica so synmi, Lazo Rakić (+1988) vyrábala brány, *zomrel odrazu, bez choroby*. Kolárske práce vykonávali starý Ďura Kuráni, Mihály a Štefan Šipošovci, Mihály Béla Serenča. Z drevospracujúcich remesiel sme už spomenuli stolárov Ličkovcov. Zastúpenie mali aj *sudári – kádári* Jánoš Tancík aj Šándor, Vala Jánoš aj Šándor Valovci a Jánoš Kleman. Z bajšianskych tesárov bol najstarším Jánoš Bubenka, najznámejším Sabó István – Lebó (+ asi 1998), ktorý všetko píliť len s jednou pílkou a chodil aj do Subotice (*Sabatka*), v 70. rokoch zomrel tesár *Srbín* Stevan Popov. Domy z hliny sa v Bajši nabíjali do polovice 60. rokov. Zo stavebných remesiel boli murármi Józef Kollár (†asi 2014) a Šándor Drieňovský. Pri veľkom počte obyvateľov sa užívali aj najstarší šnajder Nemčok Ondrej († asi 2002) a pánski krajčíri Savko Šijački a Ján Petrovič. Ak boli potrebné drobné prerábky odevu alebo bytového textilu, napríklad záclon, zákazníci navštevovali manželku († asi 2004) Ondreja Nemčoka. Elektrikárom bol Jánoš Čižmár, papučiarom Adam Dobřík a šustrom Ondrej Považanský. Z *barbierov – berberov* zostali

²⁶ Kto vlastnil krčmu, išiel do *Subotky* kúpiť sud vína na koči.

²⁷ V *Novom Sade* na poľnohospodárskej výstave sme sa zoznámili so Slovákmí zo *Starej Pazovy*, čo vyrábali miešačky na betón. Dali nám vizitku a išli sme tam kúpiť tú miešačku.

²⁸ *Stará mama nás odvieďa do Bijeljiny, tam boli ujčinky. Išli sme skelou z Báčskej Palanky na jarmok.* (muž 1952).

²⁹ Predávali aj drevo na krovy domov, manželku mali učiteľku. V Bajši bol suchý mlyn, koleso poháňali kone. Veterný mlyn skončil pred rokom 1950. Mlyn v 60. rokoch prebrala zadruga, fungoval ako obchod. Predával alebo ako pôžičku ponúkal obilie na siatie, ktoré bolo možné po žatve vrátiť. Súkromníkom sprostredkoval mletie obilia v Báčskej Topole. *Tehláreň* prestala vyrábať po roku 1970, naposledy bol v Bajši tehlár z Leskovca.

v pamäti najmä Kálman Sakál.³⁰ V 60. rokoch bolo v Bajši sedem barbierov, väčšinou patrili k najmenej majetným len s 1 – 2 jutrami zeme. Každý mal svojich zákazníkov. Muži sa neholili doma, v sobotu alebo v nedeľu išli k holičovi. Niektorí chodili holiť stálych klientov aj po sálašoch. Antal Sklenár, Šándor Plahi a Janko Sabolčki. István Beťár mal *mesiaru* – predával mäso. Mäsiarmi boli aj Jánoš Čilák († asi 1980) a Lajoš Madár s manželkou Etelkou. Ferko Urban († asi 1985) nemal *mesiaru*, chodil *zabíjať*. Z potravinárskych remesiel majú zastúpenie pekári. V súčasnom období vozí chlieb z Lipáru Péter Žáky, z *Bajši je rodom*, má tam prenajatú pekáreň. Týmto remeslom sa zaoberali aj Borús Šándor († asi 1980), Jánoš Senický (†1989), Jánoš Kuráni, Šándor Očenáš († 1964), Lacika a Vince Jánošovci. V Bajši sú dodnes tortárky-cukrárky. Éva Polák († asi 2010) piekla koláče, vyrábala zmrzlinu. Donedávna vyrábali aj karamelové *barance*, teraz už len veľké svadobné torty, ktoré sa krájajú tak, aby sa ušlo každému hosťovi. Do pálenice privážajú kvas zo širokého okolia.³¹

Podrobnejší terénny a archívny výskum by isto odhalil aj množstvo iných medzilokálnych kontaktov, tie najpodstatnejšie sme sa pokúsili zmapovať aj objasniť. S ďalšími, v iných súvislostiach, máme príležitosť zoznámiť sa tiež v odlišne tematicky zameraných kapitolách tejto publikácie. Vzhľadom na prelínanie jednotlivých kultúrnych javov je to aj pochopiteľné. Počet respondentov bol dosť limitovaný, čo zároveň znamená, že autori mali k dispozícii podobné informácie a materiál.

³⁰ *Sakál Kalman bol barbier asi do roku 1981 – 1982. Ešte ma strihal, keď som išiel do vojska* (muž 1957).

³¹ Janko Bečkei, Miroslav Dobřík a Elenka Dobřík Bečkei vymenovali obce aj najčastejšie komunikačné jazyky so zákazníkmi: Bajša (slov., maď., srb.), Bačka Topola (maď., srb.), Kula (maď., slov., srb.), Donji Tavankut (srb.), Tomislavci (srb.), Subotica (slov. maď., srb.), Zmajevo (srb.), Novi Sad (srb., slov., maď.), Bajmok (srb., maď.), Stará Moravica (maď.) a Lipár (srb.).

U Kvetoslavy Kollárovej-Jeličovej (Čukan 2024)

Ana Luluja na *placi* v Bácskej Topole (Čukan 2024)

Večera v Loveckom dome (Čukan, 2024)

Plagát ku Koláčovému jarmoku (Čukan 2024)

U Rebecky Mendanovej-Miričovej (Čukan 2024)